

بسمه تعالی

عنوان : نقش زن و خانواده روحانی در تحول کارکردهای حوزه علمیه

محقق: مریم فرهانیان

چکیده

هدف از این مقاله، بررسی و تحلیل نقش زنان و خانواده روحانی در پویایی و تحول کارکردهای حوزه‌های علمیه است. با تمرکز بر تحولات اجتماعی و نیازهای جامعه معاصر، این پژوهش به این می‌پردازد که چگونه حضور و مشارکت فعال زنان در حوزه‌های علمیه و نقش حمایتی و تربیتی خانواده روحانی، می‌تواند به بازتعریف و گسترش وظایف این نهاد دیرپا کمک کند. رویکرد این مقاله توصیفی-تحلیلی بوده و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و اسناد موجود، به بررسی ابعاد مختلف این تأثیرگذاری می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد که زنان روحانی و خانواده‌های ایشان، نه تنها در تربیت نسل آینده و حفظ ارزش‌های دینی مؤثرند، بلکه می‌توانند در عرصه‌های آموزشی، پژوهشی، تبلیغی و اجتماعی، نقش‌آفرینی‌های جدیدی را برای حوزه‌ها تعریف نمایند و به پویایی و کارآمدی بیشتر این مراکز علمی کمک شایانی کنند. (قره‌جلو، ۱۴۰۴)

کلیدواژه‌ها: زن، خانواده روحانی، حوزه علمیه، تحول، کارکرد، نقش‌آفرینی، اسلام

مقدمه

حوزه‌های علمیه به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز تولید علم و معرفت دینی، همواره در طول تاریخ اسلام نقش محوری در هدایت فکری و فرهنگی جامعه ایفا کرده‌اند. با این حال، در عصر حاضر و در مواجهه با تحولات سریع اجتماعی، فرهنگی و جهانی، لزوم بازنگری و توسعه کارکردهای این نهاد بیش از پیش احساس می‌شود. در این میان، نقش زنان و خانواده روحانی، که اغلب در سایه فعالیت‌های فردی روحانیون مرد قرار می‌گرفته، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. این مقاله بر آن است تا با رویکردی تحلیلی، به تبیین چگونگی تأثیرگذاری زنان و خانواده‌های روحانی در تحول و بازآرایی کارکردهای حوزه‌های علمیه بپردازد و ابعاد مختلف این مشارکت را روشن سازد. (حسینی، ۱۳۹۹)

یکی از مهم‌ترین ابعاد این تحول، ظهور و گسترش نقش زنان در ساحت‌های مختلف حوزوی و همچنین اهمیت فزاینده جایگاه خانواده روحانی است. در گذشته، فعالیت‌های حوزوی غالباً در انحصار مردان بود و نقش زنان عمدتاً به حوزه خصوصی و تربیت خانوادگی محدود می‌شد. اما در دهه‌های اخیر، با تأسیس و توسعه مدارس علمیه خواهران و افزایش روزافزون تعداد طلاب زن، شاهد حضور فعال و تأثیرگذار زنان در تمامی عرصه‌های علمی، پژوهشی، تبلیغی و اجتماعی حوزه‌ها هستیم. این حضور، نه تنها به معنای صرفاً فعالیت‌های مکمل، بلکه به مثابه یک نیروی تحول‌آفرین است که می‌تواند به بازتعریف بسیاری از کارکردهای سنتی حوزه‌ها و گسترش دامنه نفوذ آن‌ها در جامعه منجر شود (زاهدی فر، ۱۴۰۴).

خانواده روحانی نیز، به عنوان بستری برای رشد و تربیت شخصیت روحانی، همواره پایگاه اصلی حمایت از فعالیت‌های علمی و تبلیغی روحانیون بوده است. اما فراتر از این نقش حمایتی سنتی،

خانواده روحانی می‌تواند به عنوان یک الگوی عملی از سبک زندگی اسلامی، در ترویج ارزش‌ها و معارف دینی در جامعه ایفای نقش کند. چگونگی تعامل و مشارکت زنان و خانواده روحانی در ساختار حوزه‌ها، میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر فرآیندهای آموزشی و پژوهشی، و همچنین ظرفیت‌های آن‌ها برای پاسخگویی به نیازهای فکری و فرهنگی جامعه، موضوعی است که نیازمند تحلیل عمیق و همه‌جانبه است. این مقاله می‌کوشد تا با روشن ساختن این ابعاد، به درک بهتر چگونگی نقش‌آفرینی این قشر در تحولات کارکردهای حوزه‌های علمیه کمک کند و راه را برای بهره‌برداری حداکثری از پتانسیل‌های آن‌ها هموار سازد. رویکرد کارکردگرایانه در این پژوهش، حوزه علمیه را به مثابه یک خرده‌نظام اجتماعی در نظر می‌گیرد که تغییر و تحولات آن در ارتباط با نیازهای معرفتی جامعه و دیگر نهادهای اجتماعی قابل تحلیل است (مرتضوی، ۱۴۰۱؛ گی‌روشه، ۱۹۹۲ به نقل از مرتضوی، ۱۴۰۱). از این رو، بررسی نقش زنان و خانواده روحانی، در بستر چنین تحولی، از اهمیت مضاعفی برخوردار است. این مطالعه نه تنها به بررسی تحولات ساختاری و تشکیلاتی (مانند تأسیس مراکز تخصصی زنان) می‌پردازد، بلکه به تغییرات معرفتی ناشی از حضور و فعالیت این قشر نیز توجه ویژه‌ای دارد (فولادی، ۱۳۹۸).

بیان مسئله

حوزه‌های علمیه در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود، همواره با چالش‌ها و فرصت‌های گوناگونی روبرو بوده‌اند. در دوران معاصر، انقلاب اسلامی ایران و تحولات پس از آن، بستر جدیدی را برای نقش‌آفرینی حوزه‌ها فراهم آورد. با این حال، نیاز به نوسازی و به‌روزرسانی کارکردها برای پاسخگویی به پیچیدگی‌های جامعه مدرن، همچنان یک مسئله اساسی باقی مانده است. یکی از مهم‌ترین ابعاد این نوسازی، گسترش دامنه مشارکت اقشار مختلف جامعه، از جمله زنان، در بدنه و فعالیت‌های حوزوی است. در گذشته، به دلیل ساختار سنتی و مردانه حوزه‌ها، ظرفیت‌های بالقوه

زنان حوزوی و خانواده‌های روحانی کمتر مورد توجه جدی قرار گرفته بود (معاونت پژوهش حوزه علمیه، ۱۴۰۰).

با وجود پیشرفت‌های چشمگیر در تأسیس مدارس علمیه خواهران و افزایش تعداد بانوان طلبه، همچنان این سؤال مطرح است که چگونه می‌توان از این پتانسیل عظیم به نحو مؤثرتری در جهت تحول و ارتقاء کارکردهای حوزه‌های علمیه بهره‌برداری کرد. آیا حضور زنان صرفاً به معنای افزایش تعداد فعالان دینی است، یا اینکه می‌تواند به کیفی‌سازی و تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها، از جمله در حوزه‌هایی نظیر مشاوره خانواده، تربیت فرزندان، و تبیین مسائل زنان از منظر دینی منجر شود؟ (صفوی، ۱۴۰۲).

همچنین، خانواده روحانی به عنوان سلول بنیادین جامعه روحانیت، نقش اساسی در حفظ و ترویج ارزش‌های دینی و ارائه الگوی عملی زندگی اسلامی دارد. اما این نقش چگونه می‌تواند از یک وظیفه درونی و حمایتی، به یک کارکرد بیرونی و اجتماعی-تبلیغی تبدیل شود که در تحول کلی حوزه‌ها مشارکت فعال داشته باشد؟ آیا خانواده روحانی می‌تواند به عنوان یک نهاد کوچک اما مؤثر، در جامعه نقش‌آفرینی کرده و به گسترش نفوذ معارف دینی کمک کند؟ مسئله اصلی اینجاست که چالش‌ها و موانع پیش روی این قشر برای ایفای نقش مؤثرتر کدامند و چگونه می‌توان با شناسایی و رفع آن‌ها، زمینه را برای یک تحول بنیادین در کارکردهای حوزه علمیه از طریق مشارکت فعال زنان و خانواده روحانی فراهم آورد تا این نهاد بتواند با قدرت و تأثیرگذاری بیشتری به رسالت خود در هدایت جامعه در جهان امروز عمل نماید؟ (فاضلی، ۱۴۰۱؛ رستمی، ۱۳۹۹).

حوزه‌های علمیه در گذر زمان، با وجود حفظ اصالت‌های خود، نیازمند انطباق با مقتضیات زمان و مکان بوده‌اند. یکی از چالش‌های اساسی، چگونگی گسترش دامنه فعالیت‌ها و پاسخگویی به

نیازهای متنوع جامعه امروز است. در این راستا، بخش عظیمی از جامعه، یعنی زنان و ظرفیت‌های بالقوه آن‌ها، کمتر مورد توجه جدی در ساختار سنتی حوزه‌ها قرار گرفته است. از سوی دیگر، خانواده روحانی به عنوان پایگاه اولیه تربیت و حمایت از روحانیون، خود می‌تواند به یک کانون اثرگذار در ترویج اندیشه‌های دینی و خدمات اجتماعی تبدیل شود. مسئله اصلی این است که چگونه می‌توان از پتانسیل‌های مغفول‌مانده زنان روحانی و خانواده‌های ایشان به نحو احسن در جهت تحول و ارتقاء کارکردهای حوزه‌های علمیه بهره‌برداری کرد تا این نهاد دینی بتواند در جهان امروز نیز رسالت تاریخی خود را به طور کامل ایفا نماید؟ (فاضلی، ۱۴۰۱).

سؤالات و اهداف تحقیق

سؤالات اصلی:

نقش زنان در تحول کارکردهای آموزشی و پژوهشی حوزه‌های علمیه چیست؟

خانواده روحانی چگونه می‌تواند در توسعه کارکردهای تبلیغی و اجتماعی حوزه‌های علمیه مؤثر باشد؟

چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی زنان و خانواده روحانی برای ایفای نقش مؤثر در حوزه‌های علمیه کدامند؟

بحث و نتیجه گیری

نتایج این تحقیق به وضوح نشان می‌دهد که زنان و خانواده روحانی، ظرفیت‌های عظیمی برای تحول و ارتقاء کارکردهای حوزه‌های علمیه دارند. این نقش‌آفرینی نه تنها به معنای فعالیت‌های مکمل، بلکه به معنای بازتعریف و توسعه افق‌های جدید برای نهاد حوزوی است. حضور فعال زنان در تمامی عرصه‌های آموزشی، پژوهشی، تبلیغی و اجتماعی، می‌تواند حوزه‌ها را به نهادهای منعطف‌تر، پاسخگوتر و کارآمدتر در جامعه مدرن تبدیل کند.

برای تحقق این امر، لازم است حوزه‌های علمیه با ایجاد ساختارهای حمایتی و تشویقی مناسب، زمینه را برای مشارکت هرچه بیشتر زنان و خانواده روحانی فراهم آورند. این حمایت شامل توسعه مدارس علمیه خواهران، فراهم آوردن فرصت‌های شغلی و پژوهشی برای زنان فارغ‌التحصیل، و تقویت نقش مشاوره‌ای و اجتماعی خانواده‌های روحانی است. با این رویکرد، حوزه‌های علمیه می‌توانند با قدرت و نفوذ بیشتری به رسالت تاریخی خود در تربیت اندیشمندان و هدایت جامعه عمل کنند و در مواجهه با چالش‌های معاصر، پویایی و کارآمدی خود را حفظ نمایند. (قره‌جلو، ۱۴۰۴).

این تحولات نشان می‌دهد که حوزه‌های علمیه با شناخت ظرفیت‌های عظیم زنان و خانواده روحانی، می‌توانند از یک نهاد عمدتاً مردانه، به یک سازمان فراگیرتر و جامع‌تر تبدیل شوند که تمامی اقشار جامعه را درگیر رسالت خود می‌سازد. از سوی دیگر، خانواده روحانی به عنوان پایگاه اولیه تربیت دینی و الگوی عملی سبک زندگی اسلامی، نه تنها در حفظ ارزش‌ها و نسل‌سازی مؤثر است، بلکه با تعاملات بیرونی خود، می‌تواند به عنوان یک بازوی قدرتمند در توسعه کارکردهای تبلیغی و اجتماعی حوزه‌ها عمل کند.

برای تحقق کامل این پتانسیل‌ها و تعمیق نقش تحول‌آفرین زنان و خانواده روحانی، لازم است حوزه‌های علمیه اقدامات زیر را در دستور کار قرار دهند:

- توسعه کمی و کیفی مدارس علمیه خواهران: با ارائه رشته‌های تخصصی و بین‌رشته‌ای متناسب با نیازهای جامعه زنان.

- فراهم آوردن فرصت‌های شغلی و پژوهشی: برای زنان فارغ‌التحصیل حوزوی در مراکز علمی، فرهنگی و اجتماعی.

- تقویت نقش مشاوره‌ای و اجتماعی خانواده‌های روحانی: از طریق آموزش‌های تخصصی و حمایت‌های نهادی.

- تسهیل مشارکت زنان در سطوح مدیریتی و تصمیم‌گیری حوزه‌ها: به منظور بهره‌گیری از دیدگاه‌ها و توانمندی‌های آن‌ها.

- حمایت از تولیدات علمی و فرهنگی زنان روحانی: و ترویج آثار آن‌ها در جامعه و مجامع علمی.

با اتخاذ این رویکردها، حوزه‌های علمیه می‌توانند با قدرت و نفوذ بیشتری به رسالت تاریخی خود در تربیت اندیشمندان، هدایت فکری و فرهنگی جامعه، و پاسخگویی به نیازهای عصر حاضر عمل کنند و در مواجهه با چالش‌های معاصر، پویایی و کارآمدی خود را حفظ نمایند. این تحول، نه تنها به نفع زنان و خانواده روحانی است، بلکه به ارتقاء جایگاه و تأثیرگذاری کلی نهاد حوزوی در جهان امروز می‌انجامد. (اسلامی، ۱۴۰۲).

منابع

- احمدی، م. (۱۴۰۰). *روش‌های تحقیق در علوم اسلامی*. قم: انتشارات حوزه.
- اسلامی، ع. (۱۴۰۲). *نقش زن در توسعه فرهنگی جامعه*. تهران: انتشارات سمت.
- حسینی، س. م. (۱۳۹۹). *تحول در حوزه‌های علمیه: چالش‌ها و چشم‌اندازها*. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- رضایی، ز. (۱۳۹۸). *جایگاه زنان در تاریخ علم و فقه شیعه*. تهران: انتشارات کویر.
- صدر، س. م. ب. (۱۴۰۲). *زن در آیینه قرآن*. قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- شهید ثانی، ز. ب. ع. (۱۴۰۴). *الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه*. قم: انتشارات دارالفکر.
- طباطبایی، س. م. ح. (۱۴۰۱). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- فاضلی، ن. (۱۴۰۱). *جامعه‌شناسی دین*. تهران: انتشارات طرح نو.
- قره‌جلو، م. (۱۴۰۴). *نقش‌آفرینی خانواده روحانی در تحولات اجتماعی*. قم: مرکز تحقیقات زن و خانواده.
- کریمی، ه. (۱۴۰۳). *مدارس علمیه خواهران: ظرفیت‌ها و موانع*. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- مطهری، م. (۱۳۹۹). *نظام حقوق زن در اسلام*. قم: انتشارات صدرا.

- احمدی، م. (۱۴۰۰). *روش‌های تحقیق در علوم اسلامی*. قم: انتشارات حوزه
- اسلامی، ع. (۱۴۰۲). *نقش زن در توسعه فرهنگی جامعه*. تهران: انتشارات سمت
- امینی، ز. (۱۳۹۷). *زنان پیشرو در حوزه‌های علمیه*. قم: مرکز تحقیقات زن و خانواده
- پرتو، س. (۱۴۰۳). *تحولات اجتماعی و ضرورت بازنگری در نهادهای دینی*. تهران: انتشارات سروش
- حسنی، ر. (۱۳۹۶). *الگوهای موفق زنان مسلمان در عصر حاضر*. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- حسینی، س. م. (۱۳۹۹). *تحول در حوزه‌های علمیه: چالش‌ها و چشم‌اندازها*. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- خرازی، ب. (۱۴۰۰). *نقش مادران در تربیت دینی فرزندان*. قم: انتشارات دارالهدی.
- دانش‌پژوه، ه. (۱۴۰۰). *اهداف و راهبردهای پژوهش در علوم انسانی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دانش‌پژوه، ه. (۱۴۰۱). *مشاوره خانواده با رویکرد اسلامی*. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- رستمی، س. (۱۳۹۹). *خانواده در مکتب اسلام*. قم: انتشارات بوستان کتاب.
- زاهدی فر، ب. (۱۴۰۴، ۲۵ اردیبهشت). *نقش بانوان در سده اخیر حوزه علمیه؛ از تاسیس نهادهای علمی تا تربیت...*. *
- سلیمانی، ف. (۱۳۹۸). *تحلیل محتوا در تحقیقات کیفی*. تهران: انتشارات سمت.
- صدر، س. م. ب. (۱۴۰۲). *زن در آیینه قرآن*. قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.

-صادقی، ج. (۱۴۰۰). *سبک زندگی روحانیون و خانواده آنان*. قم: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

-صفوی، م. (۱۴۰۲). *نقش زنان در گسترش فرهنگ عفاف و حجاب*. تهران: انتشارات فرهنگستان علوم اسلامی.